

svého vnitřního cíle“.⁶ A přestože mezi třemi hlavními stránkami evropské vzdělanosti (kontemplativní, mravně-náboženskou a intelektuální) existuje vnitřní napětí, ve všech se „ozývá tentýž základní motiv univerzálnosti, platnosti pro všechny a pro všechno“.⁷

Když sledujeme Patočkovu úsilí, inspirované Martinem Heideggerem, nemůžeme přehlédnout, že v úvahách o Evropě mu byly Husserlovy analýzy povahy krize evropského lidstva stálým východiskem. Je tomu tak i v jeho významném textu *Evropa a doba poevropská*, který se opírá o Husserlovu myšlenku, že Evropa je totožná s nahlédnutím jakožto principem kultury. Evropa se díky průmyslové revoluci v 19. století stala tehdy výlučným vlastníkem moderní techniky a moci, prožila demografický vzestup, vznik průmyslových velkoměst a masové společnosti, proměnu politických struktur, vznik demokracie mas a politických stran. Evropské mocnosti si rozdělily svět a snažily se ho opanovat, rivalita mezi nimi vedla ke světovým konfliktům. Během 2. světové války a po ní vzniká postimperiální svět, který je obsahově neevropský. Evropa jako politická a duchovní moc přestává hrát rozhodující roli. Nový svět regenerovaných a nově nastupujících národů má příležitost vystřídat duchovní bezvýchodnost a dekadentní subjektivistickou kulturu europeizovaného světa. Současně postevropský svět uplatňuje rysy nového věku, výsledky vědeckotechnické revoluce, rozvoje kybernetiky, elektroniky, počítačové techniky, objevů biologických věd. Jan Patočka navíc připomíná další příznaky duchovního rozkladu evropského věku – úpadek evropských jazyků, konec klasického vzdělání, které evropanství duchovně spojovalo, ústup specifických evropských vědních oblastí jako je historie a filozofie a navíc pokles významu malých států a národů.

Stefan Symotiuk

UMCS Lublin

Europejskie schorzenie – uwiad myślenia utopijnego

Европейское заблуждение – увядание утопического мышления

Wiek XIX w Europie był „wiekiem utopii” (i optymizmu): liberałowie, anarchiści, socjaliści, chrześcijanie, zwolennicy techniki (J. Verne) tworzyli „prospekty jutra”, czasem przypominające reklamy wielkich domów towaro-

⁶ Tamtéž, s. 3.

⁷ Tamtéž, s. 4.

wych. Klęska Rewolucji Francuskiej znajdowała kompensatę w wizjach wyobraźni. Wiek XX zaczął realizować te utopie: Ford w Ameryce, Hitler w Niemczech, Stalin w Rosji poszli w tej realizacji dość daleko. Większa część XX w. przyniosła klęskę tym realizacjom, aż po ich zderzenie się w walce wręcz. Pokój uratował wynalazek techniczny: bomba atomowa, która oziębiła umysły liderów ekspansji. Uruchomił może tylko utopię pacyfistyczną. Ta jednak (w wizjach Huntingtona) też jawi się jako nietrwała. Choć w USA i Chinach trwa w początku XXI w. euforia rynkowego kapitalizmu, to już III świat całkowicie zrezygnował z wyścigu czy pościgu historycznego. Europa zaś stoi w miejscu od roku 1945. Regres demograficzny, miałość polityczna, małostkowość, pozorność zmian, brak zapału i rozmachu twórczego. Sugeruje się wyczerpanie i „wypalenie” duchowe, przypominające czasy Grecji, Rzymu – a może nawet Egiptu.

Miałość i małostkowość intelektualna jest pochodną kresu zjawiska „wieku światła”, jakie zdarzały się na tym kontynencie od antyku. Ten fenomen, to zjawisko generowania „wielkich systemów filozoficznych”, których elementem są utopie. Utopie psychologicznie są reakcją na chaos, wyraża ją ludzki krytycyzm. Ale intelektualnie jest inaczej: utopie umożliwiają dostrzeżenie chaosu i skuteczny krytycyzm. Bez Urzędu Miar i Wag (jakim jest instytucja w Sevres pod Paryżem), bez „UTOPII” nie można ocenić, czy chaos jest destrukcyjny, czy konstruktywny (jest tylko „kryzysem wzrostu”, rozgwarem budowniczych, czy poszczególne fakty można zlekceważyć, czy należy oprzeć na nich zbiorowe działanie). Póki Luter nie odnowił doktryny Pawła i Augustyna nie można było widzieć w fakcie sprzedaży odpustów casus wojny religijnej. Brak utopii powoduje niemożliwość rzeczywistej diagnozy sytuacji Europy, każde zjawisko da się interpretować „in plus” lub „in minus” Pogłębia to chaos, daje pole działania zwolennikom „małych narracji” i „kieszonkowych filozofii” w rodzaju postmodernizmu. Gdy w Europie wzeszły systemy Kartezjusza, Berkeleygo, Spinozy funkcjonowały też wizje Campanelli, Morusa i in. Gdy z „wieku światła” zrobiło się zaledwie „Oświecenie” literatura i felietonistyka zastąpiły myśl systemową (Rousseau utopię Morusa rzutował wstecz na „stan natury”, pozbawiony indywidualizmu).

Wiek XX tak zraził się do utopii, że nie tylko je ignoruje, ale nawet zwalcza. Antyutopie, „czarne scenariusze totalizmu” królują w dziełach Huxley’a, Orewella, Zamiatina, Witkacego – obezwładniając Europejczyków pesymizmem. Choć wynalazki nauki i techniki są często baśniowymi cudami (lasery, światłowodowe, komputery, telefony komórkowe, telewizja i video), choć penetrujemy Księżyc i Marsa, to większość filmów fantastyczno-naukowych, lub „fantasy” opisuje starcia z „obcymi z Kosmosu”, albo też jak w filmie „Matrix” – odczłowieczenie ludzkości w komputerowym monstrum cywilizacyjnym. Wszystko to jest masochizmem, samonegacją, pasją samozniszczenia. Konwulsje „zmierzchu Zachodu” są nawet bardziej dramatyczne niż w opisach Spenglera.

Nie ma jednocześnie żadnych powodów do wiary w FATUM. Nie jest przesadzone, że wielkie systemy i optymistyczne utopie nie mogą znów się odrodzić. Trzeba jednak tego chcieć i nie negować samej ich możliwości. Witkacy nazywał Polskę międzywojenną „Wielką Poczekalnią”. Ale czekanie owe nie jest czymś złym. Kto czeka ten się doczeka. Ten krótki głos o „diagnozie czasu” zakończmy więc trawestacją polskiego hymnu: „Jeszcze Europa nie zginęła, póki my żyjemy”. Jeszcze utopiści powrócą.

Вадзім А. Салееў

НІА РБ Мінск

Ментальность и культура восточных славян в структуре мировой цивилизации

Mentalność i kultura wschodnich Słowian w strukturze cywilizacji światowej

1. На переломе тысячелетий понятие цивилизации, многозначное по своей природе, все более понимается в качестве органически целостной структуры, которой характеризуется тот или иной человеческий макроорганизм. Это определенный тип общества, которое характеризуется сочетанием материальных, технико-информационных, социальных и культурных систем.

Начиная с перелома XVIII–XIX вв. термин "цивилизация" начинает использоваться в качестве характеристики определенной стадии социокультурного развития (антитеза: варварство-цивилизация).

Н. Данилевский в XIX, а в XX в. О. Шпенглер и А. Тойнби сформировали значимость понятия в качестве локальной этнической (полиэтнической) общности с определенной идеолого-культурной спецификой.

События 11 сентября 2001 года по-новому оживляют это представление, противопоставляя современную западную цивилизацию (на основе христианского мироощущения и западных "ценностей жизни") и современную исламскую цивилизацию на основе исламского мировоззрения и регулятивов человеческого поведения).

Отвлекаясь от этой конкретики понимания существования современных цивилизационных структур (на которой лежит печать традиционного культурологического осмысления бытия "локальных цивилизаций") можно представить себе жизнь человечества на современном этапе, как некое